

1 par Shen kusstakar	36	1987216
1 Klädes Borste	16	
2 1/2 Citroner 4 1/2	2	
Prättkior 2 1/2 Papper	3	5
Lampvikar 1 1/2 2 1/2 Puder	2	9
Blekar lön för Dräll	2	4
20 af Meubel Cartona 2 1/2	13	16
12 af Cartun till Kläde	2 1/2	24
14 af 8 ^o till tackena	2 1/2	7
14 af Bom tyg till foder	16 1/2	4
1 thelanister 2 1/2 Sonat skon	4	32
1 Congo	1	16
3 af Blått Taft att färja	2	36
4 af linona 2 1/2 16 1/2 af	9	16
6 par Hvita Skindskar	4	x
1 Möp tyg ät Lena	1	x
4 af Sv: Kant band	24	x
1 par Calocher 3 1/2 1 par skor	4	40
af svart läder midia	140	x
1 parft, trä m: met till utfädr	36	x
1 1/2 tugg	24	=
1 Hells Palm, och Kam	1	x
6 Buntar Närlittra	24	
1 attiga 2 1/2 1/2 Hyrvagn	32	1
1 1/2 Ohmans flicka wagg	1	0
1 1/2 linarest på lön	3	16
12 af. 5 1/2 Pardouie band	12	e
1 till Huochens: räkning	1	14
1 1/2 mme	1	22

Hushållerskans rest	5	7
Lenas rest	24	2
Present vid afflykt	1	2
Kio Kopigans rest	4	
Mellares rest på lön	2	21
Stina Stadia	1	x
1 1/2 15 1/2 Pudor sedan		
i somras omglömt	1	28
2 1/2 tiog ägg i somras		20
6 tiog. Katt ägg		
enginskrifningarna		24
Jacobskrifv: 3 1/2 1/2 1/2 öfver		
sättning 4 1/2 Svensk: 16 1/2		
Fransiskan 24 1/2		1
Carls. Krifv: 2 1/2 1/2 1/2 öfver		
sättning 4 1/2 Svensk: 16 1/2		1
Fransiskan 24 1/2		16
Bord salt 16 1/2		
Salt petter 16 1/2 1/2 1/2 1/2		4
Dick 2 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2		1
Eri till luv ety i lpsala		20
6 1/2 tiog ägg 16 1/2		4
9 1/2 tiog 13 1/2 1/2 1/2		4
Dr. pen till Hustrun		16
i lpsala		
3 1/2 kort till lfs		36
vid örsunda		
3 1/2 Hönor till lfs		36
och 2 1/2 att skita		5
2 1/2 Brun Bresilia		45
1 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2		10
2 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2		4

Grevinnorna Spens konsumtion under ett föränderligt 1700-tal

AV GÖRAN ULVÄNG OCH GUDRUN ANDERSSON

”NÄR ANNA JOHANNA GRILL 1788 reste till England gjorde det stora utbudet av konsumtionsvaror ett djupt intryck. Hon reflekterar häröver i sin resedagbok, när hon den 30 maj besökte London:

Det är och förblir en obegriplighet för alla människor och en af de frapantesta syner för utlänningar att först och främst se en så stor mängd bodar af alla slag och sedan den rikedom som uti dem finnas. [...] Uti somliga bodar handlas endast till exempel med pennor och papper, uti en annan bara med käppar, en annan bara med strumpor och så vidare, det bör äfwenledes nämnas att engelsmännen hafva ett särskilt sätt att med smak exponera sina währor som ofta narrar folk att handla.¹

Anna Johanna Grill var uppenbarligen inte van varken vid mängden bodar eller vid det specialiserade utbudet. Likaså imponerade det smakfulla sättet att exponera varorna, även om det också narrade folk att handla mer än de tänkt. Shoppingkulturen i London gjorde intryck inte bara på svenskar, utan resenärer från Tyskland och Schweiz gjorde liknande iakttagelser.² London framträder som ett konsumtionens Mecka. Att Elizabeth Schackleton, som bodde i Lancashire, vände sig till huvudstaden för inköp av kläder och bordsserviser visar hur viktig den var även för mer långväga konsumtion. Samtidigt fanns det runt om i England ett stort utbud av affärer.³ När möbler skulle införskaffas vände sig Schackleton till de mer närbelägna städerna Colne, Manchester och Lancaster.⁴ Förutsättningarna för shopping var med andra ord synnerligen goda i England. Kommentarer från Grill och andra resenärer visar att förutsättningarna var betydligt sämre i många andra länder. Kunskapen om hur konsumtionen, och än mer shoppingen, faktiskt såg ut såg ut i 1700-talets Sverige är inte särskilt omfattande. Kan Stockholm ses som en svensk motsvarighet till London? Hur såg möjligheterna ut i andra delar av landet?

I föreliggande kapitel kommer vi att analysera räkenskaperna från den grevliga familjen Spens, godsägare utanför Uppsala och tjänstemän och officerare, med utgångspunkt från hushållsräkenskaper förda av två grevinnor Spens på 1720- respektive 1790-talet. Räkenskapsmaterial av detta slag har sällan bevarats till ef-

1 Anna Johanna Grill, 30 maj 1788, s. 46.

2 Purdy 1998, s. 27; Berry 2002, s. 380–382.

3 Cox 2000.

4 Vickery 1998, s. 168–169.

tervärlden och än mer sällsynt är att det härstammar från en och samma familj med samma godsinnehav. Det rör sig om en mikrostudie. Genom denna kan vi på detaljnivå komma åt vilka inköp ett hushåll gjorde och även var inköpen skedde.

Som framgick av inledningskapitlet i denna antologi är forskningen om 1700-talets konsumtion och shopping omfattande särskilt avseende elitens lyxkonsumtion i Europas storstäder samt kvinnornas roll i konsumtionssamhället och de moraliska implikationer som förknippas därmed.⁵ I den högsta eliten var det huvudstäderna som var den främsta konsumtionsplatsen. Familjerna var verksamma i statsförvaltning, armé och vid hovet och ingick i det nätverk som var avgörande för möjligheten att få tjänster och ingå giftermål; här fanns utbudet av högkvalitativa lyxvaror, och – inte minst viktigt – ett nöjesliv. I dessa familjer var herrgårdarna i första hand en ”konsumtionsfond”, som bidrog med kapital och livsmedel.⁶ Den lägre delen av eliten bodde i stor utsträckning på sina herrgårdar och var långt mer beroende av godsets produktion, småstädernas utbud av varor och av en andrahandsmarknad.⁷ Konsumtionens och den materiella kulturens betydelse för den växande medelklassen ska också nämnas. Just företeelsen shopping – i betydelsen att utan direkt mål vandra från affär till affär och köpa varor – kom att spela en viktig roll i deras identitetsskapande.⁸

I Sverige var förutsättningarna för shopping sämre, även om det i Stockholm fanns ”myriader” av handelsmän och försäljare.⁹ Ekonomin var i hög grad ännu naturabaserad med relativt litet kontanter i omlopp, och städernas produktion och konsumtion var ännu hårt reglerad med förbud mot skyltfönster, iögonfallande affärsskyltning och konkurrens. Systemet var emellertid under hårt tryck från såväl lagstiftare som producenter och konsumenter och avreglerades gradvis.¹⁰ Det är med andra ord av stort intresse att försöka analysera förändringarna i konsumtionsbeteendet i Sverige under 1700-talet. Hur viktig var Stockholm som

5 Se t.ex. Fairchilds 1993; Coquery 2004; Vickery 2006; Whittle & Griffiths 2012.

6 Se t.ex. Ilmakunnas 2012, s. 321–390; Stobart & Rothery 2016.

7 För exempel på lokala godsägars samspel med staden, se Bailey 2015. Andrahandsmarknadens betydelse för inköp av konsumtionsvaror, se t.ex. van Damme & Vermoesen 2009, s. 288–291; Ulväng, Murhem & Lilja 2013, s. 119–127, 153–163.

8 Smith 2002; Berg 2005; Andersson 2009.

9 Nyberg 2021, s. 84.

10 Boëthius 1943, s. 96ff; Söderlund 1943, s. 222–226, 298.

Till vänster greve
Carl Gustaf Spens,
hovjägmästare och
ägare till Höja fidei-
kommiss i Uppland och
Ökna i Södermanland,
samt Grensholmen
i Östergötlanr.
I familjen Spens ägo..

Till höger grevinna
Beata Oxenstierna af
Croneborg, ägde
Oxenstiernska malm-
gården i Stockholm
som hon föredrog
framför familjens
många herrgårdar. Hon
förvaltade alla gårdarna
och förde på egen hand
såväl gårdsräkenskaper
som de privata
räkenskaper.
I familjen Spens ägo.

inköpsplats för familjen Spens på 1720-talet respektive 1790-talet? Vad köpte de för typer av varor i Stockholm, och hur skiljer sig dessa från de som köptes på andra platser? Och, slutligen, hur påverkades inköpen mot bakgrund av produktion av varor och tjänster som ägde rum inom ramen för det egna jordbruket?

Ätten Spens räkenskaper

Utgångspunkten för studien är de privata räkenskaperna efter två grevinnor, gifta Spens, från 1720-talet förda av grevinnan Beata Oxenstierna af Croneborg, och från 1790-talet av grevinnan Ulrika Eleonora Falkenberg af Bålby, som kompletterats med gårds- och hushållsräkenskaper från samma perioder.

Ätten Spens har sina rötter i Skottland och inkom till Sverige med Jakob Spens, som i början av 1600-talet värvades för svensk räkning och tjänstgjorde som officer och diplomat. Sonsonen Jakob nådde generalsgrad och utnämndes 1712 till greve och blev genom sitt giftermål med Beata Bonde, köp och arv en

Till vänster greve Carl
Gustaf Spens, lagman,
men avgick 1789 och
levde därefter som
lantjunkare på sina
många herrgårdar,
däribland Höja och
Salnecke i Uppland
och Grensholmen i
Östergötland.
I familjen Spens ägo.

Till höger grevinna
Ulrika Eleonora
Falkenberg af Bålby.
Hon förde hushålls-
räkenskaperna i det
grevliga hushållet
Spens med alla dess
gårdar.
I familjen Spens ägo..

stor jordägare. Paret säkrade ätten Spens ekonomiska ställning genom att stifta fideikommissen Höja i Uppland och Ängelholm i Östergötland.

Beata Oxenstierna af Croneborg var gift med Carl Gustaf Spens, den förste fideikommissarien till Höja.¹¹ Han ärvde även Ökna i Floda i Södermanland efter sin far och senare, år 1745, Grensholmen efter sin bror Axel. Carl Gustaf var till en början officer, men gjorde sedan en civil karriär och slutade som överhovjägmästare. Efter Beatas död gifte han om sig med friherrinnan Beata Jacqueline Ribbing. Carl Gustaf tycks mest ha varit bosatt i Stockholm, i Oxenstiernska malmgården som hustru Beata fört med sig i boet, och var ofta på resande fot. På Höja vistades han bara periodvis. Carl Gustaf Spens och Beata Oxenstierna hade sju barn och år 1730 fanns fyra söner i livet, Jakob 20 år, Gabriel 18, Fredrik Gustaf 9 och Carl Gustaf 4, varav de två äldsta var studenter i Uppsala.

¹¹ Om ättemedlemmarnas personuppgifter och gårdsinnehav, se Elgenstierna VII, s. 427–432 samt Ulväng 2015.

Ulrika Eleonora Falkenberg af Bålby gifte sig vid 23 års ålder 1789 med Carl Gustaf Spens, sonson till Beata Oxenstierna. Han blev fideikommissarie till Höja som 14-åring och ärvde även Grensholmen med underlydande, samt gods i Pommern och Finland efter sin mor. Carl Gustaf Spens utnämndes vid trettiofem års ålder 1776 till lagman men tog samma år som han gifte sig avsked från tjänsten för att ägna sig åt förvaltningen av de många gods han ärvt och köpt. Utöver Höja, Grensholmen och Frösvik blev han genom arv 1774 ägare till säteriet Steninge i Sagu socken i Finland.¹² Detta sålde han 1782 och i dess ställe inköpte han Salnecke säteri som låg granne med Höja, och som blev hans huvudsäte. Ulrika Eleonora var delägare i Bålby säteri med Hasselfors järnbruk i Närke, som sedan såldes. År 1807 inköptes även Ribbingsholms säteri i Östergötland. Ulrika Eleonora avled redan 1802 i lungsot, blott trettiosex år gammal. Parets två söner Jakob Melker och Carl Gustaf var då elva och tio år gamla, båda skolgossar i Uppsala.

Den geografiska platsen hade givetvis betydelse för möjligheten till konsumtion och i förlängningen shopping. På 1720-talet var Höja den gård som både greven, grevinnan och sönerna vistades mest på, om än inte alltid samtidigt. Salnecke var greve Carl Gustaf Spens fasta punkt under 1790-talet medan grevinnan rörde sig mer fritt mellan Stockholm och Uppsala.

Räkenskaperna från åren 1720–1731 samt 1789–1816 är ovanligt väl dokumenterade, och vi har valt att närmare analysera perioderna 1727 till 1730 och 1797 till 1800. Under perioden 1720 till 1731 var det Beata Oxenstierna som ansvarade för familjens ekonomi, eftersom maken var hovjägmästare och mycket på rörlig fot.¹³ Beata förde en räkenskapsbok över samtliga inkomster och utgifter i familjen och hushållet, löpande vecka för vecka och omfattande både intäkter, kontantinköp, kontantutlägg till familjen och betalningar av fakturor, vilket ofta gjordes med viss fördröjning.¹⁴ Beata förde även gårdsräkenskaperna

12 Höja gårdsarkiv, K6:1.

13 Under 1700-talets första hälft var det vanligt att kvinnor hade ansvar för såväl hushållets som gårdarnas ekonomi, vilket bland annat har setts som en följd av den höga dödligheten i samband med det stora nordiska kriget. Det låga antalet studier som finns på familjers ekonomiska förhållanden under 1700-talet innebär dock att vi har begränsad kunskap om ansvarsförhållandena.

14 Höja gårdsarkiv, G1:1. Fakturor för åren 1704 till 1729 är samlade och hophäftade med register. De flesta återfinns i grevinnans hushållsräkenskaper. Liknande räkenskaper fördes av Elizabeth Schackleton, se Vickery 1998, s. 168.

för Höja, som sannolikt byggde på rapporter från inspektorn. All produktion bokfördes kontovis, dock utan att värderas i kontanter. Parallellt med dessa fördes ett kassakonto där alla utgifter och inkomster i daler kopparmynt på gården antecknades.

För perioden 1789 till 1801 är räkenskapsmaterialet av en högre kvalitet men samtidigt mer ofullständigt. Under loppet av 1700-talet utvecklades ekonomin som vetenskap och ett mer sofistikerat värderings- och bokförings-system utvecklades. Det sena 1700-talets räkenskaper har ett större inslag av interndebitering mellan de olika gårdarna och verksamheterna som ingick. Bokföringen var delad mellan greven och grevinnan men tyvärr saknas grevens räkenskaper för åren före 1810, med några undantag.¹⁵ Vi har istället fått använda grevens årliga sammanställningar över sina och familjens inkomster och utgifter från 1810 till 1816. Någon större skillnad mellan 1790-talets ekonomiska situation och den på 1810-talet verkar inte föreligga.¹⁶ Hustrun Ulrika Eleonora Falkenberg skötte *hushållets räkenskaper* från giftermålet 1789 till sin död 1802 och enligt hennes anteckningar på försättsbladet avser de hushållet, henne och barnen.¹⁷ Efter 1802 fördes hushållsräkenskaperna av anställda och greven sammanställde dem efteråt. *Gårdarnas inkomster och utgifter* fördes av inspektorer. En sammanställning gjordes varje år av greven och finns för åren 1783 till 1816 och innehåller både penningkontot och jordbruksprodukter.¹⁸ Vi menar att räkenskaper från 1727–1730 respektive 1797–1800 är jämförbara, med vissa undantag.

15 Höja gårdsarkiv, K2:2, Möjligen har greven eller hans söner efter hans död medvetet rensat ut dessa eftersom de ansågs vara känsliga handlingar, för utifrån den stora mängd bevarade skuldsedlar är det uppenbart att grevens ekonomi var svajig. Mellan cirka 1799 och 1806 fördes till exempel särskilda räkenskaper för Stockholmsaffärerna av en Johan Gustaf Hjertberg. Hjertberg redovisar allt som sålts från gårdarna i Stockholm samt de utgifter som man har för huset som greven äger. En Öberg skötte husets ekonomi och redovisade till Hjertberg.

16 Han ägde i princip samma gårdar år 1816 som år 1800, med undantaget att han sålt sin hustrus andel i Hasselfors bruk och istället inköpt herrgården Ribbingsholm i Östergötland, se Ulväng 2015.

17 Höja gårdsarkiv, K3:1.

18 Höja gårdsarkiv, K2:2.

TABELL 1 Räkenskapernas typ och ansvarig bokförare 1727–1730 respektive 1797–1800.

OMRÅDE	1727–1730		1797–1800	
	Ansvarig	Räkenskaper	Ansvarig	Räkenskaper
Totala ekonomin	Grevinnan	Ja	Greven	För 1810–1816
Gårdarna	Grevinnan	Ja	Greven	Ja
Kontribution	Grevinnan	Ja	Greven	Ja
Löneutbetalningar anställda	Grevinnan	Ja	Greven (gården) Grevinnan (hushållet)	Ja Ja
Kontantutbetalningar till familjemedlemmar	Grevinnan	Ja	Greven	Endast de som gick till grevinnan
Inköp av textilier, kläder, mat	Grevinnan	Ja (med vissa luckor för kommissionsköp)	Grevinnan Greven (gården)	Ja
		Greven fick kontanter av grevinnan	Greven (?)	Nej

Beata Oxenstiernas räkenskaper innehåller som sagt den totala ekonomin, men dels förekommer kontantutbetalningar som görs till greven och barnen, dels de uppköp som görs på kommission av anställda. Av anteckningar i räkenskaperna och även bevarade fakturor som inlämnats till grevinnan framgår dock att det till största delen rör sig om vardagliga inköp av samma slag som de grevinnan gjorde.¹⁹

När det gäller grevinnan Falkenbergs inköp 1797 till 1800 är det sannolikt att hushållsräkenskaper täcker huvuddelen av familjens inköp. I räkenskaperna förekommer spridda uppgifter om att grevinnan köper varor till greven, och hennes inköp omfattar också många möbler, som i brittisk forskning lyfts

19 17 december 1730 ”Efter Lönbergs räkning [...] 1 119”, 23 februari 1730 ”Till utgift efter Lidéns räkningars kvittencer 107”.

fram som tillhörande den manliga konsumtionssidan.²⁰ Efter grevinnans död 1802 sköttes hela hushållets bokföring, inklusive grevens inköp, av en hushållerska och en jämförelse mellan utgifternas storlek före och efter 1802 visar att beloppen är ungefär desamma; de låg på omkring 6 000–7 000 riksdaler banco i fasta priser.²¹

Sammantaget vågar vi hävda att grevinnans hushållsräkenskaper av år 1797 till 1800 är i princip jämförbara med de räkenskaper som fördes 1727 till 1730. I båda fallen upptar de grevinnornas inköp av varor till hushållen, medan grevarnas konsumtion är mindre väl dokumenterad, åren 1727–1730 för att grevinnan försåg greven med kontanter för egna inköp, 1797–1800 för att greven möjligen förde egna, nu förkomna, räkenskaper.

Hushållens inkomster och utgifter

Ett förändrat konsumtionsbeteende, och i en förlängning shopping, måste delvis förstås mot bakgrund av familjernas ekonomiska situation och försörjningsalternativ. 1700-talets hushållsekonomi var komplex eftersom en stor del av ekonomin rymdes inom en naturahushållning där varor och tjänster utfördes utan kontant ersättning och inte heller bokfördes. Det innebar emellertid inte att ett utfört arbete eller vara hade ett specifikt och vedertaget värde i samtiden. Det mesta av arbetet reglerades i kontrakten med arrendebönder, torpare, drängar och pigor. Vid överskottsdagsverken utgick alltid extra lön. Utöver detta utgick ofta dusörer vid väl utfört arbete.²²

I en tid då tillgången på arbetskraft var god och en stor del av arbetet var relativt okvalificerat hölls lönerna nere och diskrepansen mellan det liv som

20 Vickery 2006, s. 34. Som Ilmakunnas visat för grevefamiljen von Fersen kunde dock kvinnorna ha stort inflytande över inredningens utformning och inköp av varor, se Ilmakunnas 2012, s. 260.

21 Omräknat till fasta priser (deflaterat KPI 1914) låg grevinnans hushållsutgifter årligen 1797–1800 på 3 576, 7 318, 6 473 och 6 689 Rd medan grevens hushållsutgifter för 1804–1813 låg på 2 970, 7 152, 6 269, 6 122, 6 149, 5 808, 6 480 och 6 127 Rd. I denna jämförelse har kostnaderna i grevens räkenskaper 1804–1813 för underhåll av husen i Stockholm och Uppsala, foder till hästarna och hyra av stallplats räknats bort. Grevinnans räkenskaper i Höja gårdsarkiv K3:1, och grevens räkenskaper i K2:2.

22 För studier av gods- och familjeekonomi, se t.ex. Magnusson 1980 och Ilmakunnas 2012, s. 321–390.

herrska­pen levde och det de anställda hade är frapperande. Som ett exempel kan nämnas året 1812 då sonen Jakob Melker disputerade i Uppsala vilket inklusive middag kostade 259 Rd och utgifterna för sonen Carl Gustafs officersuniform med häst och tillbehör uppgick till 421 Rd, summa 680 Rd.²³ Det motsvarade 6 158 hela torpardagsverken på Salnecke vid samma tidpunkt.²⁴ De hantverkare som enligt räkenskaperna erhö­ll högre ersättning var skräddare och sadelmakare, vilket möjligen tyder på att det var angeläget att hålla garderoben uppdaterad och hästarna väl underhållna, och i sin tur på att såväl kläder som hästar var viktiga statusmarkörer. Höga löner betalades också till de lärare och professorer som undervisade barnen i bland annat dans och fäktning.

Det var resultatet på kassakontot som var det centrala där överskottet från lön, räntor och försäljningar fanns och som användes till inköp av de varor och tjänster som inte kunde produceras eller som man valde att inte producera inom ramen för sina herrgårdar.

Låt oss börja med inkomsterna i hushållen. 1720-talets grevepar hade inkomster från flera håll (tabell 2). Herrgårdarna Höja och Ökna stod för en tredjedel och ungefär lika mycket inkom från dels grevens lön som överhovjägmästare, dels de förmåner som var förknippade med hans tjänstgöring, förvaltningen av de kungliga djurgårdarna. Hela 14 procent av inkomsten kom från ränteinbetalningar från släkt och vänner. Tidigare under 1720-talet hade ränteinkomsterna uppgått till närmare 50 procent av inkomsterna. Att vara utlånare och räntetaga­re är känt från flera höga­dliga familjer; det var en del av det socialförsäkrings­system som behövdes för att kunna hantera jordbrukets konjunktursvängningar och konsumtionsbehovet.²⁵

23 Höja gårdsarkiv K2:2, Hushållsräkning 1812.

24 Höja gårdsarkiv A1:9a, Höja-Salnecke räkenskaper 1811–1819, Salnecke kassaräkning 1810–1811. Ett torpardagsverke värderades till 5,33 skilling.

25 Se t.ex. Johan Gabriel Stenbock som hade 30 % av inkomsten från räntor, Kullberg 1973, s. 25 och 133. I familjen von Fersen varierade de mellan 35 och 85 % under 1700-talets andra hälft, Ilmakunnas 2012, s. 333.

TABELL 2 Grevefamiljen Spens inkomster 1727–1730 och 1810–1815 i genomsnitt per år i Riksdaler, fasta priser (KPI 1914).

	1727–1730		1810–1815	
	Summa	%	Summa	%
INKOMSTER				
Balans från förra året	3 117	11	1 266	1
Herrgårdarna	9 263	32	39 751	43
Stadsfastigheter	0	0	1 405	2
Mannens lön	4 884	17	0	0
Djurgårdar	3 473	12	0	0
Räntor	4 208	14	46 804	51
Övrigt	3 919	14	2 440	3
Total inkomst	28 864	100	91 666	100
UTGIFTER				
Räntekostnader	598	2	71 879	78
Skatt	441	2	Okänt	
Överskott för konsumtion	24 412	85	17 991	20
Övrigt*	3 018			
Balans till nästa år	0	11	1 796	2
Total	28 469	100	91 666	100

* = Inköp av fastighet.

Källa: Höja gårdsarkiv G1:1 och K2:2.

Som redan framgått finns ingen sammanställning över greveparets totala inkomst och utgift 1797–1800 utan vi använder oss här av inkomst 1810–1815, (tabell 2) som förmodligen inte skilde sig så mycket åt från den femton år tidigare (se ovan). Jämfört med 1720-talet var inkomsterna omkring tre gånger så höga, omkring 99 000 Rd per år räknat i fasta priser (KPI 1914). Den största inkomsten kom från räntor på lån (51 procent) och från jordbruket (43 procent). Godskomplexet bestod inte bara av något fler gårdar i början av 1800-talet utan dessa hade också förbättrats genom omfattande nyodling, utdikningar och effektivare redskap, precis som på de flesta andra herrgårdar i slättbygderna, med kraftigt stigande profitnivåer som följd²⁶ På 1720-talet var den årliga inkomsten från gårdarna 10 000 Rd i fasta priser, år 1810–1816 låg den i genomsnitt på 43 000 Rd.

Spannmålen från Höja och Salnecke såldes till Bergslagen och Stockholm men blev i slutet av 1700-talet i större utsträckning förädlade till mjöl och brännvin. Den ensidiga satsningen på spannmålsodling innebar att allt mer äng och betesmarker odlades upp till åker och att skogarna användes mer intensivt som bete. Det ledde i förlängningen till mindre djurhållning och därmed brist på animalier. Det sena 1700-talets herrgårdsekonomi var med andra ord mindre självförsörjande men samtidigt mer integrerad i en marknadsekonomi (tabell 3).²⁷

26 Olsson 2002, s. 320ff; Ulväng 2008, s. 113.
27 För mer detaljerade studier av Höjas ekonomi, se Ulväng 2008 och 2015 och av Salneckes, Ulväng 2019.

TABELL 3 Hushållets och gårdarna behov cirka 1730 och cirka 1800.

	1730	Självförsörjande	1800	Självförsörjande
Vete	9	Ja	10	Ja
Råg	60	Ja	57	Ja
Korn	16	Ja	20	Ja
Blandsäd	8	Ja	9	Ja
Ärtor	4	Ja	0	Nej
Havre	2	Ja	5	Ja
Summa	100		100	
Malt		Ja		Ja
Humle		Ja		Nej
Kött		Delvis		Delvis
Fläsk		Ja		Nej
Smör		Ja		Delvis
Ost		Ja		Delvis
Fågel		Ja		Delvis
Sill		Nej		Nej
Salt		Nej		Nej
Ull		Ja		Nej
Hudar		Ja		Ja
Ister		Ja		Ja

Källa: Höja gårdsarkiv A1:1, A1:4a, b och c, G1:1 och K2:2.

Höga inkomster innebar även stora utgifter och vi börjar därmed närma oss artikelns huvudfokus, konsumtionen av varor och shoppingen av dem. Till grund för vår analys har vi upprättat två databaser, en baserad på Beata Oxenstiernas räkenskaper 1727–1730 med 1 867 poster och en med Ulrika Eleonora Falkenbergers 1797–1800 med 2 419 poster. I dessa ingår förutom hushållsräkenskaperna även räkenskaperna från samma år från den gård som de vistades mest på, huvudgården, åren 1727–1730 Höja och åren 1797–1800 Salnecke. Historiskt sett gjordes ingen tydlig uppdelning mellan gårdarnas och familjens ekonomi. På gårdskontot återfinns köp av möbler och tyger, och på hushållets konto köp av byggnadsmaterial. Utgifterna för de andra gårdarna har vi valt att bortse ifrån, då dessa låg längre bort och spelade ingen eller mindre roll för deras dagliga livsföring. Varje post innehåller förutom utgiftspostens namn och typ även värdering, var inköpet skedde och klassificering. Poster som är dubbelförda, det vill säga finns i både hushålls- och gårdsräkenskaper, är borttagna.

Klassificering av varor har skett efter principen att skapa tydliga kategorier kopplade till de utgifter som fanns i ett herrgårdshushåll. Följande kategorier har valts ut: Kontribution, Räntor på lån, Löner till anställda och hantverkare, Kontanter till familjemedlemmar, Gårdarnas utgifter, Inredning hem (möbler och husgeråd för herrskapets boende), Inredning kök (köks-, städ- och tvättredskap), Kläder, Textilier, Livsmedel, Övriga hushållsutgifter och Övrigt. I de fall en inköpspost består av flera olika typer av varor har den klassificerats efter den vara som varit högst värderad eller, om belopp ej finns utsatt, efter den vara som står först på raden. *Kontanter till familjemedlemmar* är medel som skickats eller tagits emot av make, söner eller mor för deras uppehälle. *Övriga hushållsutgifter* består till stor del av ospecificerade köp till hushållet gjorda av anställda eller av grevinnan själv. Exempel på gränsdragningar vi gjort är till exempel den mellan köp av kläder, textilier och lön till hantverkare. Står det "betalt skräddare Giring för kläder till barnen" är det klassificerat som köp av kläder. Om det står "köpt lärfä till en skjorta åt greven" är det klassificerat som köp av textil och inte som köp av kläder. Med *Lön till anställda* avses kontant lön och klädespersedlar till både fast anställd personal och till sådana som arbetade tillfälligt, dels "Sybriitta", tvätterskor, drängar med flera, dels alla de som fraktat, skjutsat, öppnat grindar etcetera.

Av räkenskaperna framgår ofta det geografiska läget för inköpen, vilket gör att vi även kan resonera om vad som köptes var någonstans. Beata Oxenstierna

[illegible]

En sida ur grevinnan Ulrika Eleonora Falkenbergs hushållsräkenskaper av år 1799, med utgifter för vistelsen i Stockholm i september och på Salnecke i oktober. [Höja gårdsarkiv](#).

uppgav sällan var hon befann sig men genom att hon ofta angav hos vem hon handlade (till exempel hos skräddare Giring och på Apoteket Björn) och gjorde anteckningar om att hon hade kostnader för resande, går det att få en relativt god bild av hur hon rörde sig.²⁸ När hon är på Höja görs utbetalningar till anställda samt inköp av hö, halm m.m. från granngårdar. Greven och barnen var ofta separerade från grevinnan.²⁹ Att en betalning sker när hon är i Stockholm behöver inte nödvändigtvis innebära att köpet är gjort där utan det kan lika gärna röra sig om en faktura som inkommit i efterhand. Detsamma gäller inköpen på Höja. Inköp av spik till Höja gjordes regelmässigt i Stockholm utan att det framgår av gårdskontot. I de fall en vara köpts in på en plats, men var ämnad för en annan, så anges ofta detta. Ulrika Eleonora Falkenbergs räkenskaper är mer specifika på så sätt att hon alltid anger var varan är inköpt, vilket inte utesluter att vissa varor är betalda i efterhand via faktura.

På 1720-talet gick en övervägande del av kontanterna, 74 procent, till inköp av konsumtionsvaror, om vi i dessa räknar in alla inköp av kläder, textil, livsmedel och övriga hushållsutgifter och kontanter till familjemedlemmar (tabell 4, Fördelning I). Lön till anställda uppgick till 17 procent och gårdarnas behov till 5 procent. Övriga 4 procent utgjordes av kontribution och räntor på lån.

28 Den 25 februari 1727 antecknade hon: ”Togs vid Ökna resan med oss 8 st limpor, en kalvstek samt oxkött till reskost Till Ökna”.

29 Framgår av anteckningar av typen ”då greven resa till Ekholmsund, 5 ducater” 13 augusti 1727, ”greven då han kom från Ekolsund 4” 17 augusti 1727 eller ”barnen till Sahlbergs resan 54” 5 juni 1727.

TABELL 4 Grevefamiljen Spens utgifter 1727–1730 i genomsnitt per år i Rd, fasta priser (KPI = 1914).

Kategori	Fördelning I, summa	Fördelning I, %	Fördelning II, summa	Fördelning II, %
Kontribution	441	2	Ej med	Ej med
Räntor lån	598	2	Ej med	Ej med
Löner anställda och hantverkare	4 826	17	4 826	20
Kontanter till familjemedlemmar	6 330	22	Ej med	Fördelat på inredning, kläder, textil och livsmedel
Gårdarna (byggmaterial, redskap och djur)	1 554	5	1 554	6
Inredning (hem, kök och skrivredskap)	953	4	2 525	10
Kläder	1 753	6	4 509	18
Textil	1 082	4	2 704	11
Livsmedel	3 234	11	8 294	34
Övriga hushållsutgifter	4 681	16	Ej med	Fördelat på inredning, kläder, textil och livsmedel
Övrigt	3 018*	11	Ej med	Ej med
Summa	27 876	100	24 412	100

Deflator fasta priser år 1728 (KPI 1914).

* köp av tre hemman under Ökna år1728.

Fördelning II = fördelning där kontribution, räntor på lån, kontanter till familjemedlemmar, kommissionsköp och gårdarna uteslutits. Summorna på ”kontanter till familjemedlemmar” och ”köp på kommission” har fördelats mellan inredning, kläder, textil och livsmedel efter dessa kategoriers fördelning i ”Fördelning I”, utifrån antagandet att ”kontanter till familjemedlemmar” och ”köp på kommission” använts till en konsumtion snarlik den som grevinnan hade.

Källa: Höja gårdsarkiv, G1:1.

I det vi kallar ”Fördelning II” har vi valt att ta med de kategorier som är direkt kopplade till livsföringen, nämligen konsumtionen av varor och löner till anställda och hantverkare. Av databasens 1 867 poster är det endast 116 poster som är icke-specificerade köp gjorda av anställda eller av grevinnan själv och 127 som är kontantposter. Detta innebär att 1 624 poster av 1 867 innehåller specifik information om vad som köptes per dag, vecka eller månad under fyra år, vilket rimligtvis borde ge god bild av hushållets behov av olika kategorier av konsumtionsvaror.³⁰ Vad greven och sönerna har konsumerat för sina pengar är okänt men sannolikt gick huvuddelen av dessa till en liknande konsumtion av nödvändiga livsmedel, kläder och annat. Givet att vårt antagande är rätt, och vi fördelar kategorierna ”Kontanter till familjemedlemmar” och ”Övriga hushållsutgifter” på övriga kategorier med konsumtionsvaror (se tabell 4) så var livsmedel den största posten med 34 procent, följt av lön till anställda 20 procent, kläder 18 procent, textil 11 procent, inredning 10 procent, och gårdarnas behov 6 procent.

När det gäller utgifterna för 1790-talet har vi gjort en sammanvägning av de mer översiktliga uppgifterna från räkenskaperna 1810–1816 med grevinnans mer noggrant bokförda hushållsräkenskaper för 1797–1800 för att få en mer specifik fördelning av kategorierna. Som framgått tidigare skedde ingen större förändring i konsumtionsutgifterna för inredning, kläder, textil och livsmedel efter grevinnans död (tabell 5). Gården och hushållet hade 1797–1800 en utgift för konsumtionsvaror på 5 809 Rd i fasta priser, vilket skall jämföras med uppgiften från 1810–1815 på 6 141 Rd, om kostnaderna för underhåll av hus tas bort, och 7 475 Rd totalt. Gårdens utgifter inklusive kontribution och löner låg 1797–1800 på 5 796 Rd (1 890+3 092+814) vilket skall jämföras med kostnaderna 1810–1815 på 8 148 Rd, men dessa inbegrep inte bara Salnecke utan även Höja, Grensholmen och Ribbingsholm och var därför högre. Sammantaget menar vi dock att det går att jämkas samman dessa båda uppgifter från 1797–1800 respektive 1810–1815 (tabell 5).

³⁰ Vi är medvetna om att det i både ”kontanter till familjemedlemmar” och ”övriga hushållsutgifter” ryms betydande inköp av konsumtionsvaror. Det är emellertid troligt att dessa inköp hade en liknande fördelning av varor som är redovisade i grevinnans inköp, eftersom de sannolikt till största del gick till vardaglig konsumtion. Inom ”Kontanter till familjemedlemmar” och ”Övriga hushållsutgifter” ryms säkert utgifter för ”Lön till anställda och hantverkare”, men vi har valt att inte fördela på denna kategori eftersom dessa belopp sannolikt var små i förhållande till konsumtionen av varor. Under kategorin ”Lön till anställda och hantverkare” utgör huvuddelen av summorna lön till fast anställd personal.

TABELL 5 Grevefamiljens utgifter 1810–1815, rekonstruerade på basis av grevens utgifter 1810–1815 och Salnecke gårds och grevinnans utgifter 1797–1800, i fasta priser (KPI 1914).

KATEGORI	1810–1815 GREVENS TOTALA RÄKENSKAPER INKL. ALLA GÅRDAR	1797–1800 OCH 1810–1815 SAMMANJÄMKAT			
		Samman- jämkning	Fördelning I (%)	Fördelning II	Fördelning II (%)
Kontribution	Se Gårdarna				
Räntor lån	71 879	71 879	79	Ej med	Ej med
Löner anställda och hantverkare	Se Gårdarna				Se Gårdarna
Kontanter till familjemedlemmar	Se Inredning				
Gårdarna (byggmaterial, redskap och djur)	8 148	8 148	10	8 148	58
Inredning (hem, kök och skrivredskap)	7 475	1 342	1	1 342	10
Kläder	Se Inredning	348	1	348	3
Textil	Se Inredning	1 827	2	1 827	13
Livsmedel	Se Inredning	2 292	3	2 292	16
Övrigt	4 034	4 034	4	4 034	22
Per år	91 537	89 870	100	17 991	100

För 1797–1800, deflator för år 1798, för 1810–1815, deflator för år 1812.

Källa: Höja gårdsarkiv K2:2 och K3:1.

De höga intäkterna för grevefamiljen motsvaras av stora utgifter. Bara räntor på lån och investeringar uppgick till hela 79 procent, vilket innebar att endast 21 procent kunde användas för konsumtion och löner. Även omräknat till fasta priser så är det tydligt att 1790-talets grevefamilj lade mindre summor på konsumtion och löner, 17 991 Rd, än 1720-talets, som i genomsnitt årligen använde 24 255 Rd.

Det finns även andra iögonfallande skillnader, även om hänsyn får tas till att vi har använt olika beräkningsmodeller. Utgifter för gårdarna och löner till an-

ställda var mycket höga på 1790-talet, 58 procent jämfört med 25 på 1720-talet. Orsaken står säkert att finna i de många investeringar som gjordes i jordbruket i form av nyodlingar och nybyggnation men även det faktum att man hade långt fler anställda drängar, pigor och statdrängar på herrgårdarna på 1790-talet, som ett led i den allt mer intensifierade driften. 1790-talets familj lade ned betydligt mindre del, både räknat i andel som i fasta priser, på kläder, textilier och livsmedel än 1720-talets familj.

Familjerna Spens konsumtion

Vänder vi så blicken mot inköpen i de båda grevliga hushållen framträder omedelbart en bild av en synnerligen aktiv konsumtion. Posterna för inköp var som framhållits många. I snitt förekommer femhundra till sexhundra poster per år, och många av posterna innehåller därtill inköp av flera olika varor. Inköpen fördelar sig över årets alla månader. Något övergripande mönster vad gäller frekvensen står inte att finna, utan inköpen präglas tvärtom av stor variation: från 61 inköp i oktober 1729 och 74 i maj 1730 till ett inköp vardera i augusti 1728 och juni 1729; från 92 inköp i maj 1798 och 111 i oktober 1800 till sju i mars och fyra i november 1797. För perioden 1727–1730 är det möjligt att se vilka datum inköpen gjordes, och även här är variationen påtaglig. Vissa månader gjordes inköpen vid tio till 15 tillfällen/dagar, andra månader var de enligt vad som framgår av räkenskaperna begränsade till en knapp handfull.

Få inköpstillfällen komparerades ofta med mer omfattande inköp. Ett belysande exempel har hämtats från den 10 juni 1729, då de 24 posterna upptog inköp av eller kostnad för: pomeranser och citroner; spik, tobak och kli; sko hästar; få ett fat smält; peruk åt greven; bomull och silke till grevinnans stubb (knäkort underkjol, ofta vaddstickad och broderad) och lön till ”Sybritta”; solfjäder åt mig (d.v.s. grevinnan); kontanter till barnen i Uppsala; kontanter till greven; växlat till kontanter (till greven); gåva till Gryta kyrkobyggnad; lön till rättare Anders; lön förärad min gamla amma; lön till Lidén; drickspengar mammas kokerska; dalkarlar (tillfälligt anställda) vid Höja; kalvkött; franskt brännvin till pomeranserna; vin och pontak (rött bordeauxvin, ursprungligen från staden Pontacq); kryddor hos Elström; apoteket Björnen; mediciner åt

Salnecke, med en huvudbyggnad uppförd på 1640-talet, förvärvades 1783 av Carl Gustaf Spens och gjordes till fideikommiss. Gården blev hans huvudsäte och mellan 1788 och 1791 renoverades huvudbyggnaden och försågs med gustavianska inredningar, till delar bevarade ännu idag. Foto Tommy Arvidson. Upplandsmuseets samlingar.

mig; lärft; diverse utgifter.³¹ Bortser vi från de kontanta utbetalningarna avsåg de största utgifterna inköpen av vin och pontak (260 daler kopparmynt, dkm) och av lärft (197 dkm), det vill säga varor som kan ses som en form av icke nödvändig konsumtion med ett högt statusvärde. De utgifter som klumpats ihop under diverse uppgick till i sammanhanget futtiga 15 dkm.

Den stora variationen i inköpta varor och inte minst de många små inköpen tyder på att konsumtionen var behovsstyrd. Varor inhandlades och tjänster anlätades när behov uppstod, givetvis förutsatt att varor och tjänster fanns att tillgå. När det gäller konsumtionen av nödvändiga varor, särskilt livsmedel och kläder, täcktes de behoven löpande, med större eller mindre inköp. Någon systematisk komplettering av dessa, såsom inför en sommar eller en julhelg, framträder inte i räkenskaperna. Större projekt, såsom renovering av Höja under 1720-talet eller uppsättande av ett skolhushåll i Uppsala, som genomfördes under 1790-talet, skapade enstaka specifika behov av såväl varor som tjänster. Behoven av de mer

31 Räkenskaper 10 juni 1729.

statusfyllda föremålen var kanske de som var mest beroende av utbud, och därmed i högre grad av var grevinnan befann sig.

Som tidigare framgått är det tyvärr inte möjligt att ta reda på vad de kontanta utbetalningarna gick till, inte mer än att de stod för en stor del av hushållets utgifter under 1720-talet. Den som höll i denna penningpåse var grevinnan Beata Oxenstierna, som alltså vid behov försåg maken, barnen och sin mamma med kontanta medel. För barnens del rörde det sig oftast om ”handpengar” inför resor till och vistelser i Uppsala. I september 1728 erhöll barnen som då vistades i Uppsala 1 242 dkm, i oktober och november året därpå fick de 982 dkm. Sammantaget fick de 6 276 dkm, vilket måste anses vara ett högt belopp. Även greven fick, eller tog sig, ofta kontanter i samband med resor till Stockholm, Grensholmen och Ekolsund eller som när han i september tog sig 40 dukater i guld inför resan hem till Höja. Just dukater och vitmynt (silvermynt) var vanliga myntslag i grevens uttag. 40 dukater i guld motsvarande inte mindre än 728 dkm. Endast i undantagsfall specificerades vad pengarna i övrigt var avsedda för, som när han i slutet av januari spelat bort två dukater (36 dkm). I december år 1730 fick han i efterskott ”uti hvita penningar till sina små utgifter [under] hela 3:e kvartalet” en betydande summa kontanter – 892 dkm. Den sammanlagda summan av grevens kontantuttag uppgick till 4 765 dkm.

I grevinnans ekonomiska åtaganden ingick också att sörja för att modern hade kontanta medel – sammantaget 4 214 dkm. Merparten av detta, närmare 3 000 dkm, står upptagna som lån, men flera poster (om 300 dkm) var specifikt avsedda för moderns hushåll. I exemplet ovan ingick även drickspengar till moderns kokerska. Även här preciseras några poster till att täcka ”små utgifter” (72 dkm). Hänvisningarna till ”små utgifter”, liksom förekomsten av många lägre värderade poster, visar att de löpande utgifterna även inom adelsståndet rörde lägre belopp som erlades kontant.

Räkenskaperna ger även en inblick i hanteringen av kontanter. Eftersom ekonomin under 1700-talet inte var monetär var det inte självklart att ha kontanter tillgängliga. Det framgår att grevinnan ofta växlat in bancosedlar mot kontanter, både för låga belopp (cirka 10 dkm) och för högre såsom den bancosedel på 592 dkm, som hon växlat till vita penningar. Ett liknade belopp fick hon genom att ”utur banken [uttaga] resten på mit arv”, medan plåtar i runstycken växlades

för att täcka små utgifter, som 36 dkm.³² Inväxlingar följer samma mönster som övriga kostnader; de tycks ha gjorts när behov funnits och åtminstone inte systematiskt i förväg för att ha ett ”lager”.

Vad var det då som köptes in till hushållet, och var gjordes inköpen? Vi har här fokuserat på de varukategorier som kan kopplas till hushållets inre konsumtion, till inredning, kläder, textilier och livsmedel. För att i möjligaste mån kunna urskilja mer statusbetonad konsumtion har inredningen två underkategorier – hem och kök. Inredningen i hemmet bör ha varit mer statusinriktad är den som rörde köksregionerna. Vad gäller livsmedel har vi strävat efter en uppdelning som kan fånga varornas ursprung, vilket torde påverka såväl pris som status: animalier, dryck, fisk, frukt/grönsaker, kryddor, mejeri och vegetabilier.

Inköpen under 1720-talet dominerades av kläder och textilier, som tillsammans stod för närmare hälften av alla inköp, 40 procent, varav kläder uppgick till 25 procent och textilier till 15 procent (se tabell 6). Därefter följer drycker och kryddor, som med andelar om 11 till 13 procent dominerade bland livsmedlen. Frukt/grönsaker och mejerivaror utgjorde en mycket liten del. Omfattningen hänger förstås samman med vad hushållet kunde producera på egen hand. Kläder och textilier var varor där egen produktion saknades, medan det motsatta var för handen för flera av livsmedlen – kryddor undantagna. Detta understryks av att livsmedlen främst inhandlades i Stockholm, där ju egna produkter inte fanns till hands.

---

32 Citatet ur Räkenskaper 594, 5 juni 1727.

TABELL 6 Andel av vistelse och köp av olika varor 1727–1730, totalt under fyra år.

BELOPP (RD, KPI 1914)	ANDEL %	KATEGORI [VAROR]	INKÖP FÖRDELADE PÅ VISTELSEORT				S:A
			Höja	Ökna	Stockholm	Viksbergs brunn	
		Vistelsetid	26	5	65	4	100
2 607	9	Inredning hemmet	27		73		100
1 207	4	Inredning kök	30		70		100
7 010	25	Kläder	2		98		100
4 327	15	Textilier	17		83		100
1 258	4	Livsmedel: animalier	23		77		100
3 668	13	Livsmedel: dryck	3		97		100
1 598	6	Livsmedel: fisk	12		88		100
405	2	Livsmedel: frukt/grön-saker	1		99		100
3 087	11	Livsmedel: kryddor	3		97		100
605	2	Livsmedel: mejeri	0		100		100
1 394	5	Livsmedel: vegetabilier	23		77		100
1 008	4	Livsmedel: övrigt	0		100		100
28 174	100						

Anm. Under Livsmedel (övrigt) återfinns även medicin och tobak.
Källa: Höja gårdsarkiv, G1:1.

Grevinnan vistades mest i Stockholm, men reste till Höja under vår och sommar. De sista två åren, det vill säga 1729–1730, tillbringade hon alltmer tid där, sannolikt eftersom renoveringen av herrgården då var klar. Utslaget över de fyra åren upptog vistelser i Stockholm 65 procent av tiden, på Höja 26 procent och kortare perioder på Ökna och Viksbergs brunn. Att merparten av uppköpen överlag gjordes i Stockholm förvånar således inte, även om de också inkluderade sådant som var avsett för Höja. Dominansen var i stort sett total när det handlade om två av de större posterna, kläder och kryddor³³ Flera skräddare anlidades för klädsömnad

33 Dominansen för inköp i Stockholm var stor även rörande skrivverktyg, dryck, frukt/grönsaker och mejeri, men andelarna var där så låga att det inte säger så mycket om

i Stockholm: Lars Swart, Giering, Fusländer och Roman. Fusländer anlidades för grevens kläder, medan Roman främst anlidades för grevinnans kläder.³⁴ För greven och sönerna, det vill säga för herrarna, syddes bland annat klädningar och syrtuter (långrockar), för grevinnan kappa, klädning, snörliv och stubb (underkjol). Roman lagade även hennes mantou (ett löst sittande, långt finare klädesplagg med stor vidd). För enklare sömnad – och därmed lägre ersättning – anlidades den ovan nämnda ”Sybritta” löpande.³⁵

Inget i räkenskaperna tyder på att greveparet konsumerade ett överflöd av kläder, vare sig i omfattning eller sett till kostnaderna. Det rörde sig om enstaka mer exklusiva plagg och ett fåtal inköp av finare tyger såsom siden och kamlott (ett glansigt tyg av kamelgarn och silke), med andra ord varor som förutsätter ett större utbud. Därutöver inhandlas skor, strumpor, hattar och tofflor, peruker till greven och en solfjäder till grevinnan. Perukerna, där en av dem kostade 108 dkm, var det dyraste inköpet för greven, medan en kappa toppade grevinnans utgifter. Kostnaden för hennes klädinköp uppgick till 524 dkm, för greven till 607 dkm.

För att få en bättre bild av den mer exklusiva konsumtionen måste även textilierna beaktas. Gränsdragningen mellan de båda kategorierna kläder och textilier är svår att dra, och de går ofta omlott. Tillgången på färdigsydda kläder, eller andra ”färdiga” föremål, var fortfarande begränsad.³⁶ Inköpen av textilier gjorda i Stockholm inbegriper således kläde till syrtuter, lärft till skjortor och nattskjortor och silverspetsar till en mässhake (det vill säga en prästskrud), liksom ospecificerade tyger (troligen damast, kattun, kläde, lärft och kamlott) och band att använda som accessoar. Merparten av tygerna var med största sannolikhet avsedda för att framställa kläder.³⁷ Beloppen är höga: klädet till syrtuter kostade 432 dkm, den gröna damasten till greven 100 dkm. Summan för textilinköp gjorda i Stockholm landade på 2 994 dkm. Större partier textilier inhandlades

val av inköpsplats.

34 Lars Swarts uppdrag är alla från år 1727, medan Gierings är från år 1728.
35 Avsevärt lägre ersättning fick även de lokala skräddarna och skomakarna (i Höja) som anlidades för inköp av kläder till de anställda.
36 Whittle & Griffiths 2012, s. 64–65.
37 Eftersom dessa tyger var av finare kvalitet, d.v.s. tunnare i materialet, lämpade de sig väl för just kläder, och mindre väl som arbetskläder eller för att klä möbler. Angående textilier som statusmarkör, se Andersson 2009, s. 190–199; Alm 2021, kap. 4.

ibland via köpmän eller kommissionärer. Tyget till syrtuterna och taften kom från köpman Grubb, lärften till nattskjortorna från Lönberg, kläde och tyger till ett värde av 323 dkm från Asplund och ett parti kläde från Livin. Lönberg var flitigt anlitad av hushållet. Under vad vi kategoriserat som ”övrigt” finns många större utbetalningar till honom, som sammantaget uppgår till drygt 18 000 dkm. Även hans hustru fick en mindre summa utbetald.

Stora summor spenderades på kläder till barnen, där kostnaden uppgick till 2 227 dkm. Posterna är många och beloppen varierar avsevärt. Här köptes till exempel skor, strumpor och handskar till de ”små barnen”, hattar, strumpor, handskar och puder till de ”stora barnen”, en hårpung till sonen Gabriel, en peruk till Jaques (Jakob) och en till Ficke (Fredrik) och strumpor till lille Carl. Särskilt sonen Gabriel ekiperades för stora summor, ofta utbetalda i klump till olika köpmän.³⁸ Merparten härrör från år 1730, då han rustades för att inleda sin militära bana. Mängden kläder visar att familjen var angelägen om att klä barnen väl och, när det gällde de äldre, att de också var ståndsmässigt klädda.

Även kryddor handlades så gott som uteslutande i Stockholm. Kategorin är vitt definierad, och innefattar kryddor utan närmare specificering, smaksättare/konserveringsämnen som salt, socker, olja och ättika, och varma kolonialdrycker som te, kaffe och choklad. Kryddor och sockertoppar köptes företrädesvis hos de två kryddkrämarna Hällström och Johan Pasch. En del inköp var större, sett till beloppen, och rörde sig sannolikt då om större mängder. Till Hällström erlades 214 dkm för 20 sockertoppar och 316 dkm för kryddor, till Pasch 410, 150 och 252 dkm för kryddor. Grevefamiljen hade anammat de nya dryckesvanorna och köpte regelbundet te av olika sorter och choklad hos köpman Robert. Där emot var inköpen av kaffeböner så gott som försumbara. Gemensamt för flera av kryddvarorna är att de förutsatte en global handel, och därför kan ha varit svåra att få tag på utanför Stockholm och andra större hamnstäder. Bland livsmedel i övrigt gällde detta även inköpen av viner från Frankrike och Portugal samt för pomeranser och förvånansvärt stora mängder citroner. För det belopp som erlagts kunde grevinnan köpa inte mindre än 975 citroner.

Att någon annan gjorde uppköp för hushållets räkning var överlag vanligt. Grevinnan hade anställda som var uppköpare och därtill upparbetade kontakter

38 Vid ett tillfälle utbetalades 133 dkm till Grubb, 197 dkm till Borker och 110+320+462 dkm till Asplund på en och samma gång.

med flera av Stockholms köpmän.³⁹ De flesta av dem omnämns upprepade gånger i räkenskaperna, vilket visar att det fanns ett ömsesidigt förtroende familjen och köpmännen emellan. Några av köpmännen återkommer även inom olika kategorier – skrivverktyg köptes till exempel både hos klädhandlare Asplund och kryddkrämare Pasch – vilket i sin tur visar bredden i sortimentet hos olika handlare. Oavsett vem som gjorde inköpen framgår det tydligt att det var angeläget att köpa just dessa varor i Stockholm.

Även när det handlade om inredning till hemmet verkar Stockholm ha haft ett eftertraktat utbud. I januari 1727 upptog en post åtta klockor och tre dussin tallrikar till en kostnad om 232 dkm. Flera kakelugnar köptes, eller snarare beställdes, liksom en del större möbler, ett par speglar och flera glas. Detta blandades med mer vardagliga inköp av stort och smått till hemmet. Att så mycket som en tredjedel av inköpen avseende inredning gjordes på Höja förklaras av den pågående renoveringen av herrgården, och flera av de föremål som köptes eller beställdes i Stockholm, till exempel kakelugnarna, var avsedda för Höja.

Som framgått tidigare skilde sig 1790-talets grevehushåll väsentligt från 1720-talets, och vi har konstaterat att det spenderade lägre summor på konsumtion och löner än tidigare. En mer detaljerad jämförelse av inköp av varor visar att hushållet fick lägga ned en betydligt större summa pengar under den tidigare perioden, 26 182 Rd mot 16 684 (tabell 7). En orsak är att priset på flera varor, inte minst textilierna, sjönk under loppet av seklet, en annan att stadsboendet, som dominerade under 1720-talet, innebar större utgifter för mat.

39 Se även Whittle & Griffiths 2012, s. 72.

TABELL 7 Andel av vistelse och köp av olika varor 1797–1800, totalt för alla fyra år.

BELOPP (RD, KPI 1914)	ANDEL	KATEGORI (VAROR)	INKÖP FÖRDELADE PÅ VISTELSEORT					S:A
			Salnecke	Grensholm	Stockholm	Uppsala	Sätra brunn	
		Vistelsetid	42	17	19	20	2	100
2 554	15	Inredning hemmet	21	4	26	49		100
1 305	8	Inredning kök	39	9	9	42	1	100
1 092	7	Kläder	12	3	79	6		100
5 127	30	Textilier	21	19	32	28		100
1 130	7	Livsmedel: animalier	49	10	7	33	1	100
129	1	Livsmedel: dryck	8	3	11	75	3	100
642	4	Livsmedel: fisk	33	28	17	32		100
338	2	Livsmedel: frukt/grönsaker	13	33	29	25		100
3 109	18	Livsmedel: kryddor	23	21	33	23		100
317	2	Livsmedel: mejeri	1	28	36	34	1	100
935	6	Livsmedel: vegetabilier	78	4	6	11		100
16 684	100							

Källa: Höja gårdsarkiv, K3:1.

Men skillnaderna är mer omfattande än så. Ser vi till hur inköpen av olika varor fördelade sig på vistelseort, framträder en helt annan bild än på 1720-talet (tabell 7). Vistelserna fördelade sig nu jämnare än tidigare, undantaget Sätra Brunn, och de var också kortare. Salnecke var den fasta punkten, där nästan hälften av tiden tillbringades. Vid sidan av Stockholm vistades familjen numera på ett par nya ställen – i Uppsala och på Grensholmen. Runt en femtedel av tiden tillbringades på vardera de tre vistelseorterna. Av räkenskaperna att döma reste herrskapet oftare mellan sina boenden och tillbringade alltså mindre sammanhängande tid på ett och samma ställe. En förklaring till den ökade rörligheten är att vägarna helt enkelt höll en högre standard, en annan att hushållet nu hade egen båt för transport mellan Salnecke och den närliggande staden Uppsala. Så som ofta var fallet under äldre tid erbjöd vattenvägar en smidig transportled, och från Örsundaån, via Ekoln och uppför Fyrisån kunde man enkelt frakta varor – och medföljande resenärer – mellan Uppsala och Salnecke. Salnecke blev en viktig vistelseort för familjen, där de kom att bo lika ofta som i Stockholm. Det innebär vidare att familjen bodde i urbana miljöer nästan lika ofta som på Salnecke.

Den ökade rörligheten fick naturligtvis genomslag i konsumtionsmönstret. Om vi bortser från de varor som stod för en väldigt liten andel är det bara klädinköpen i Stockholm som med sina 79 procent visar en stor dominans. Det sammantagna beloppet är lågt, 313 Rd, och inköpen bestod framför allt av småsaker som skor, strumpor, handskar, hattar och mössor. Det statusmässiga värdet av sådana småsaker ska dock inte föraktas, och här fanns även goda möjligheter att med små medel följa modets växlingar.⁴⁰ Vem kläderna var avsedda för specificeras inte lika ofta som tidigare. Att greven under dessa fyra år skulle ha köpt enbart två par handskar och fyra halsdukar är nog föga rimligt. För grevinnan har något fler poster noterats, däribland en muff och en grön solfjäder köpta i Stockholm och utländska solfjädrar köpta på Salnecke samt kostnader för ändring eller lagning av plagg. Inte heller dessa kan motsvara hela hennes klädkonsumtion. Klädgåtan får sin lösning i de många inköpen av textilier. Här listas tyger i mängder – lärft, lin, siden, damast, taft, atlastyg etcetera – liksom accessoarer som band och fjädrar samt stora mängder garn och tråd. De största

40 Ilmakunnas 2012, s. 138–139; Andersson 2020, s. 20.

inköpen avsåg lärft, lin och siden, alla sannolikt avsedda för klädsömnad.⁴¹ Merparten av lärft och lin inhandlades på Salnecke och i Uppsala, sidentyget framför allt i Uppsala, 68 procent mot 29 i Stockholm. I Stockholm inhandlades nu istället tråd och band, liksom mer ovanliga föremål som fjädrar och paraply. Det var med andra ord inte lika viktigt som tidigare att köpa tygerna i Stockholm. Att grevefamiljen skulle ha nöjt sig med mindre moderiktiga tyger eller tyger av sämre kvalitet är knappast troligt, utan köpmönstret speglar snarare en förbättrad distribution av varor där vattenleden mellan Uppsala och Salnecke var av stor betydelse. Stockholm spelade en fortsatt roll för mer exklusiva accessoarer, och de enstaka tillfällen som eau-de-cologne och parfym inhandlades skedde detta i just Stockholm.

Att det mesta av inredningsföremålen införskaffades i Uppsala hänger samman med att familjen höll på att sätta upp ett skolhushåll för sönerna där. Man köpte stora mängder husgeråd av olika slag, ofta i hela eller halva dussin. Några tekoppar, tekannor och tebräden samt kaffekannor och kaffekokare inhandlades, allt i Uppsala med undantag av en kaffekanna. En del möbler var mer exklusiva. På Grensholmen köptes 18 mahognystolar till huset i Uppsala, i Uppsala mahognyplankor till soffa och stolar, en bordsskiva i marmor från Östergötland, en spegel från Stockholm och en ljuskrona. Flera av inköpen som var gjorda i Stockholm, var enligt noteringar i räkenskaperna avsedda för huset i Uppsala, och det rörde sig främst om dekorativa föremål såsom mattor, potpurrier, vaser, av vilka en var i alabaster, en lackskärm och en plåtå med dockor. Inköpen bör ses som en investering, och rummen kunde sannolikt komma att hyras ut till andra studenter när sönerna avslutat sina studier. Samtidigt kan åtminstone inköpen av de dekorativa föremålen ses som en ganska typisk lustfylld shopping, vilket visar att det ena inte behöver utesluta det andra.

Livsmedel införskaffades med vissa variationer på alla fyra ställena, till stora delar bestämt av vad som fanns att tillgå i egen produktion på just den platsen. Ett nytt inslag var olika sötebröd, såsom pepparkakor, som köptes i Uppsala eller på Salnecke, och mandelkakor, Teljekringlor och bakelser som inhandlades i Stockholm. Familjen fortsatte att köpa stora mängder citroner, cirka 760

41 I reella priser lades ungefär lika mycket på textilier under båda perioderna, men med tanke på att priserna på textilier sjönk under 1700-talet torde än större mängder textilier köpts under 1790-talet jämfört med 1720-talet.

stycken.⁴² Med tanke på vistelsetiden var livsmedelsinköpen i Stockholm få, ofta långt mindre än de i Uppsala, med undantag av kryddor. Huvudstadens dominans var dock alls inte lika stor som tidigare, varför det finns anledning att se närmare på kryddköpens förändring över tid (tabell 8).

Tabell 8: Konsumtion av kryddor 1727–1730 och 1797–1800, i fasta priser, KPI 1914.

KATEGORI	1727–1730		1797–1800						
	Stockholm	%	Totalt	%	Salnecke	Grensholm	Stockholm	Uppsala	S:a
Vistelse					42	17	19	20	
Salt	105	9	101	3	10	4	0	86	100
Socker	391	32	1 909	61	21	27	40	12	100
Kryddor	200	16	181	6	40	27	4	29	100
Olja	41	3	35	1	40	30	10	20	100
Ättika	44	4	78	2	1	54	4	41	100
Jäst		0	10	0,1	0	66	0	33	100
Soja		0	10	0	66	33	0	0	100
Te	173	14	405	13	11	3	60	26	100
Kaffe	26	2	147	5	69	7	7	17	100
Choklad	235	19	8	0,1	9	0	0	91	100
Övrigt		0	234	7	22	0	0	78	100
Summa 1	1 217	100	3 118	100	23	21	33	23	100
Ospecificerat	2 000								
Summa 2	3 217								

Källa: Höja gårdsarkiv, G1:1 och K3:1.

42 På grund av en större prissänkning på citrusfrukter uppvisar räkenskaperna för 1790-talet ett avsevärt lägre sammantaget belopp än tidigare. Under 1720-talet kostade 50 citroner 12 dkm, så för 234 daler (304 Rd KPI 1914) kunde man köpa 975 citroner; under 1790-talet kostade en citron 0,05 Rd, så 38,3 Rd (133 Rd KPI 1914) räckte till 766 citroner.

Räknat i reella tal lades ungefär samma belopp ned på kryddor under båda perioderna, men där upphör likheterna. Som framgick tidigare dominerades inköpen under 1720-talet av socker, kryddor, te och choklad. Vid seklets slut hade inköpen av socker ökat enormt, och fördubblats sett till andelen, medan te låg kvar på samma andel. Inköpen av både kryddor och choklad hade minskat, för chokladens del nästan upphört, medan inköpen av kaffe ökat något. De stora inköpen av socker förvånar inte, utan ligger i linje med en allmän ökning av sockerkonsumtion i Europa under 1700-talet.⁴³ I Sverige fyrdubblades genomsnittskonsumtionen under andra halvan av 1700-talet, vilket också genom kokböcker skrivna av Cajsa Warg och Anna Maria Rückerschöld fick genomslag i matlagningen.⁴⁴ Familjen Spens använde sannolikt en del av sockret för att ta hand om de skogsbär och den frukt som de under 1790-talet inhandlade, framför allt på Grensholmen.⁴⁵

Den stora ökningen av socker gör att förändringarna över tid blir något missvisande, eftersom andelarna i alla andra kategorier blir lägre. Räknar vi om andelarna utan socker får vi en delvis annorlunda bild. Inköpen av basvarorna salt, olja och vinäger ligger på i stort sett samma nivå under båda perioderna, medan inköpen av jäst och soja under 1790-talet är i princip försumbara. Minskningen av både choklad och kryddor kvarstår, men kryddorna stod nu för 15 procent istället för 6 av inköpen, att jämföras med 24 procent på 1720-talet. Ökningen av kaffekonsumtionen blir än mer påtaglig, från 3 till 12 procent, och med detta sätt att räkna ökade även tekonsumtionen, från 21 till 33 procent. Att dryckerna var väletablerade i hushållet understryks av inköpen av kaffe- och teutensilier, det vill säga föremål som ofta hade ett högt statusvärde.⁴⁶ Den ökade konsumtionen förutsatte ökad tillgänglighet, och importen av te och kaffe liksom av andra kolonialvaror steg markant under loppet av 1700-talet. Kaffeimporten avsedd för den svenska marknaden ökade snudd på explosionsartat under andra hälften av 1700-talet.⁴⁷

43 Smith 2002.

44 Rönnbäck 2010, s. 109–112. Under 1800-talet ökade sockerkonsumtionen mer än tjugofalt.

45 Inga sådana inköp togs upp i räkenskaperna från 1720-talet.

46 Smith 2002, s. 182; Andersson 2009, s. 188–189.

47 Müller 2018, s. 32–33. De tillfälliga kaffeförbuden som infördes, bland annat för åren 1794–1796, påverkade inte ökningen. Angående kaffeförbuden, se Knutsson & Hodacs 2023.

En markant förändring är att inköpen av kryddorna, som övergripande kategori betraktad, under 1790-talet uppvisar en någorlunda jämn fördelning mellan Salnecke, Grensholmen, Stockholm och Uppsala, men stora skillnader i vad som köptes var. Kryddor och kaffe anskaffades nu främst på Salnecke, och i viss utsträckning i Uppsala. Bland kryddorna, nu specificerade i räkenskaperna, fanns kanel, kryddpeppar, muskot, ingefära, (stark) peppar, nejlikor och saffran. Tre större inköp gjordes våren 1800 via kryddhandlare Wappengren i Uppsala.⁴⁸ Andelen kryddor som köptes i Stockholm var påfallande låg, fyra procent, inte minst med tanke på att så gott som samtliga kryddor tidigare inhandlats just där. Det mesta av teet liksom merparten av sockret köptes dock fortsatt där, medan Uppsala och Grensholmen stod för större delen av salt och ättika. Den mycket goda tillgången på kolonialvaror på Salnecke hänger med stor sannolikhet samman med förbättrade distributionsmöjligheter, dels allmänt från Stockholm till Uppsala, dels specifikt med båtfrakt från Uppsala till Salnecke.

Konsumtion som shopping?

Analysen av inköpen visar att grevehushållen under båda perioderna var engagerade i en omfattande konsumtionskultur. De handlade ofta och mycket, om än inte alltid så mycket åt gången. De var konstant engagerade i att konsumera för hushållet och för de enskilda familjemedlemmarna, och de lade stor vikt vid att föra bok över sina utgifter. Att detta ansvar ålåg de kvinnliga familjeöverhuvudena förvånar inte men förtjänar att lyftas fram igen. Det finns inga iögonfallande skillnader i konsumtionsmönster mellan de båda hushållen, trots stora förändringar i ekonomin på ett samhällsligt plan. En anledning är att adelsfamiljer redan tidigare, på grund av ekonomiska och/eller sociala omständigheter, var involverade i en konsumtionspräglad livsföring och därmed inte påverkades lika mycket av en framväxande marknadsekonomi. Däremot ersattes den ofta väl överdådiga konsumtionen av lyxartiklar av en enklare men minst lika statustyngd sådan. I Spensräkenskaperna finns heller inget som tyder på en överdriven konsumtion; tvärtom tycks man ofta ha vinnlagt sig om att reparera och laga sådant som gått sönder.⁴⁹ Det är dock viktigt att relativisera enkelheten. Vi nämnde tidigare att

48 Referenser till olika köpmän eller kommissionärer är annars sällsynta under 1790-talet.

49 Hamling & Richardson 2020.

kostnaderna för sönerns disputation och officersutrustning motsvarade 6 158 torpardagsverken på Salnecke, år 1812, och Johanna Ilmakunnas poängterar att det som Axel von Fersen d.y. uppfattade som ett ”nödvändigt minimum av vardagskomfort” var en ouppnåelig nivå för många adelsmän.⁵⁰

Inte heller skiljer sig konsumtionen påtagligt åt avseende vad som köptes in, utan det rör sig mer om enstaka specifika förändringar. I 1790-talets hushåll lades mer pengar på textilier och mindre på kläder, medan det omvända var för handen för 1720-talets hushåll. Vidare hade vurmen för choklad under 1720-talet ersatts av en faiblesse för kaffe under 1790-talet, och konsumtionen av te och socker hade ökat. Vad som däremot skiljer sig åt är platsen för var man gjorde sina inköp. Till stor del beror detta förstås på var man vistades, men det är tydligt för den första perioden att Stockholm var centralt när det handlade om inköp av kläder, dryck och kryddor. Så gott som samtliga av dessa inköp gjordes där, trots att grevinnan vistades där bara 65 procent av tiden.

Vid sekelskiftet hade huvudstadens betydelse för inköpen minskat avsevärt, till förmån för både Salnecke och Uppsala. En liknande utveckling tecknas av Anna-Maria Åström för Finlands del.⁵¹ Vi vill framhålla att både Stockholm och Uppsala utgjorde urbana miljöer, och att influenser från huvudstaden förmedlades till närliggande städer. För Uppsalas del ledde det till bättre varuutbud, som också inkluderade mer statusbetonade varor. Merparten av heminredning, kläder och textilier samt kryddor, det vill säga kategorier där tidigare Stockholm dominerat, inhandlades nu på närmare håll. Utan en så ingående analys av räkenskaperna, som den vi gjort här, skulle dessa viktiga nyanser av konsumtionssamhällets framväxt förbli höljda i dunkel.

Att grevinnorna Spens ägnade både tid och möda åt konsumtion för hushållet är tydligt, men kan man också säga att de ägnade sig åt *shopping*? Den 3 juni 1727 inhandlade grevinnan trävirke till en säng åt greven, trätallrikar och skedar, skjortor, handskar och strumpor, skor, en florett, 50 pomeranser samt sparris. Utifrån vår tidigare definition av shopping som att vandra från affär till affär för att göra inköp kan detta ses som shopping, det vill säga inköpen görs allt eftersom man passerar olika försäljningsställen. Under 1790-talet förekommer många liknande diversifierade inköp, då inredningsattiraljer, kläder, mat, textilier och skrivverktyg förs in i räkenskaperna. Jane Whittle och Elizabeth Griffiths föreslår i sin studie av den engelska

50 Ilmakunnas 2012, s. 140.

51 Åström 2010–2011, s. 14.

Höja i slutet av 1700-talet. Höja förvärvades av general greve Jakob Spens, som mellan 1705 och 1712 lät uppföra en gårdsanläggning med både huvudbyggnad, fyra flyglar, park och ekonomibyggnader. Gården gjordes till fideikommiss 1712. Foto Ola Ehn, Upplandsmuseets samlingar

adelskvinnan Alice Le Stranges konsumtion, en snävare definition: ”the pleasurable activity of visiting shops to buy non-essentials”.⁵² Det centrala för shopping är här att det handlade om varor som egentligen inte behövdes för hushållets fortlevnad utan som var ett slags överflödskonsumtion. I den bemärkelsen är det svårt att tolka grevinnornas inköp som shopping. Visst fanns här enstaka inslag av överflöd, men som vi visat präglas inköpen av en blandning av stort och smått, av livsnödvändigheter och överflöd i en glidande skala. I städerna, med gatumiljöer kantade av olika försäljare, fanns dock förutsättningarna för en utveckling av shopping i ordets mer avgränsade betydelse. Avslutningsvis vill vi framhålla nödvändigheten av att analysera räkenskaper på detaljnivå för att kunna avtäcka konsumtionsmönster och skönja den tilltagande shoppingen. Även om det inte var familjerna Spens syfte med att föra räkenskaper har vi tack vare dem fått en betydligt utökad kunskap om sjuttonhundratalets shopping och konsumtionskultur.⁵³

52 Whittle & Griffiths 2012, s. 9 (citatt), 49, 84.

53 Kapitlet är skrivet inom ramen för projektet ”Herrgårdarnas hushållning. Ekonomi, hushållning och materiell kultur på herrgårdar 1700–1900”, finansierat av Jan Wallanders och Tom Hedelius Stiftelse, P2011-0239:1.

Källor och litteratur

OTRYCKTA KÄLLOR

Höja gårdsarkiv

- A1:1, Höja räkenskaper 1727–1748
- A1:4a, b och c, Höja-Salnecke räkenskaper 1783–1801
- A1:9a, Höja-Salnecke räkenskaper 1811–1819
- G1:1, Beata Oxenstiernas personliga räkenskaper
- K2:2, Carl Gustaf Spens personliga räkenskaper
- K3:1, Carl Gustafs Spens, hushållsräkenskaper
- K6:1, Carl Gustaf Spens, arvshandlingar, moderns kusiner Lindheim och Lagerflycht
- K6:2, Carl Gustaf Spens, arvshandlingar Hasselfors bruk

TRYCKTA KÄLLOR

Anna Johanna Grill, 1997. *Resedagbok från England, 1788*. Stockholm: Atlantis.

Elgenstierna, Gustaf, 1925–1936. *Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser*. Stockholm: Norstedts.

FORSKNINGSLITTERATUR

Alm, Mikael, 2021. *Sartorial Practices and Social Order in late Eighteenth-Century Sweden: Fashioning Difference*. London, New York: Routledge.

Andersson, Gudrun, 2009. *Stadens dignitärer. Den lokala elitens status- och maktmanifestation i Arboga 1650–1770*. Stockholm: Atlantis.

Andersson, Gudrun, 2020. ”Too Anxious to Please. Moralising Gender in Fashion Magazines in Early Nineteenth Century”. *History of Retailing and Consumption* 6.

Bailey, Lucy A., 2015. ”Squire, Shopkeeper and Staple Food. The Reciprocal Relationship between the Country House and the Village Shop in the Late Georgian Period”. *History of Retailing and Consumption* 1.

Berg; Maxine, 2005. *Luxury & Pleasure in Eighteenth-Century Britain*. Oxford: Oxford University Press.

Berry, Helen, 2002. ”Polite Consumption. Shopping in Eighteenth-Century England”. *Transactions of the Royal Historical Society* 12.

Boëthius, Bertil, 1943. *Magistraten och borgerskapet i Stockholm 1719–1815*. Stockholm: Norstedts.

Coquery, Natacha, 2004. ”The Language of Success. Marketing and Distributing Semi-Luxury Goods in Eighteenth-Century Paris”. *Journal of Design History* 17.

Cox, Nancy C., 2000. *The Complete Tradesman. A Study of Retailing, 1550–1820*. Aldershot: Ashgate.

van Damme, Ilja & Vermoesen, Reinoud, 2009. ”Second-Hand Consumption as a Way of Life. Public Auctions in the Surroundings of Alost in the Late Eighteenth Century”. *Continuity and Change* 24.

Fairchild, Cissie, 1993. ”The Production and Marketing of Populuxe Goods in Eighteenth-Century Paris”. I John Brewer & Roy Porter (eds). *Consumption and the World of Good*. London: Routledge.

Hamling, Tara & Richardson, Catherine, 2021. ”Lifestyles and Lifespans. Domestic Material Culture and the Temporalities of Daily Life in Seventeenth-Century England”. I Gudrun Andersson & Jon Stobart (eds). *Daily Lives and Daily Routines in the Long Eighteenth Century*. New York: Routledge 71 (2).

Ilmakunnas, Johanna, 2012. *Ett ståndsmässigt liv. Familjen von Fersens livsstil på 1700-talet*. Stockholm: Atlantis.

Knutsson, Anna & Hodacs, Hanna, 2023. ”When Coffee was Banned. Strategies of Labour and Leisure among Stockholm’s Poor Women, 1794–1796 and 1799–1802”. *Scandinavian Economic History Review*, 71 (2).

Kullberg, Anders, 1973. *Johan Gabriel Stenbock och reduktionen. Godspolitik och ekonomiförvaltning 1675–1705*. Uppsala: Studia historica Upsaliensia.

Magnusson, Lars, 1980. *Ty som ingenting angelägnare är än mina bönders conservation – godsekonomi i östra Mellansverige vid mitten av 1700-talet*. Uppsala: Uppsala universitet.

Müller, Leos, 2018. *Sveriges första globala århundrade. En 1700-talshistoria*. Stockholm: Dialogos.

Nyberg, Klas, 2021. ”The Institutional Setting of the Luxury Trades in Eighteenth and Early Nineteenth-Century Stockholm”. I Klas Nyberg & Håkan Johansson (eds). *Luxury, Fashion and the Early Modern Idea of Credit*. New York: Routledge.

Olsson, Mats, 2002. *Storgodsdrift. Godsekonomi och arbetsorganisation i Skåne från dansk tid till mitten av 1800-talet*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Purdy, Daniel L., 1998. *The Tyranny of Elegance. Consumer Cosmopolitanism in the Era of Goethe*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Rönnbäck, Klas, 2010. ”Socker och slavplantager i svensk historia”. I Leos Müller, Göran Rydén & Holger Weiss (red.). *Global historia från periferin: Norden 1600–1850*. Lund: Studentlitteratur.

Smith, Woodruff, 2002. *Consumption and the Making of Respectability, 1600–1800*. New York and London: Routledge.

Söderlund, Ernst, 1943. *Stockholms hantverkarklass 1720–1772. Sociala och ekonomiska förhållanden*. Stockholm: Norstedts.

Ulväng, Göran, 2008. *Herrgårdarnas historia. Arbete, liv och bebyggelse på uppländska herrgårdar*. Uppsala: Hallgren & Björklund.

- Ulväng, Göran, 2015. *Höja säteri. Fyra sekler, tre familjer*. Vänge.
- Ulväng, Göran, 2019. "The Swedish Manor 1750 to 1950. Decline or Continuity?" I Jonathan Finch, Kristine Dyrmann & Mikael Frausing, (eds). *Estate Landscapes in Northern Europe*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Ulväng, Göran, Murhem, Sofia & Lilja, Kristina, 2013. *Den glömda konsumtionen. Auktionshandel i Sverige under 1700- och 1800-talen*. Möklinta: Gidlunds.
- Vickery, Amanda, 1998. *The Gentleman's Daughter. Women's Lives in Georgian England*. New Haven: Yale University Press.
- Vickery, Amanda, 2006. "His and Hers. Gender, Consumption and Household Accounting in Eighteenth-Century England". *Past & Present* 1 (suppl. 1).
- Whittle, Jane & Griffiths, Elizabeth, 2012. *Consumption and Gender in the Early Seventeenth-Century Household. The World of Alice Le Strange*. Oxford: Oxford University Press.
- Åström, Anna-Maria, 2010–2011. "Kolonialvaror och vardagsting i den europeiska marginalen. Konsumtionsvägar, levnadssätt och varor på en herrgård i östra Finland under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet", *Finskt museum*.